

Lactantius om fri debat og frihed i troen

5 *Lactantius (ca. 250-325) var retoriker, forfatter og kristen teolog. I sit hovedværk, Institutiones Divinae (De guddommelige institutioner) skrevet mellem år 303 og 311, angriber han de hedenske religioners og filosofers vranglære og fremhæver kristendommen som den sande lære. Desuden bebrejder han de romerske myndigheder, at de med vold og magt har forsøgt at få kristne til at opgive deres religion. Herunder et uddrag af Lactantius' oprindelige Divinæ institutiones samt hans senere forkortede udgave (epitome) af dette værk.*

10 [Institutiones Divinae:]

[...] [Lactantius fremfører, at det er i overensstemmelse med dyden, at forsvare retfærdigheden uanset omkostningerne, men at romerne i stedet har forsvaret uvidenheden ved at forsøge at omvende de kristne.] Stræber de så efter at opnå dette gennem samtale eller ved at fremføre et eller andet argument? Overhovedet ikke. De forsøger derimod at opnå dette ved hjælp af magt-anvendelse og tortur. [...] Hvis de har tillid til filosofien eller til veltalenhed, lad dem ruste sig og gendrive vores argumenter, hvis de er i stand til det. Lad dem møde os direkte og gennemgå alle synspunkter. Det er passende, at de påtager sig et forsvar for deres guder for at hindre, at vores forhold forbedres (da de jo dagligt forbedres) og at deres sag opgives sammen med deres helligdomme og deres opblæste forhånelser. Og da de ikke kan opnå noget med vold (for Guds religion vinder frem desto mere den bliver undertrykt), så lad dem hellere føre sig frem med brugen af fornuft og formaninger.

Lad deres præster komme ud i det åbne, hvad enten de er nogle af de underordnede eller de største præster; deres flamenpræster, augurer og også offerkonger¹ og deres overtros præster og tjenere. Lad dem sammenkalde os til en forsamling; lad dem opmuntre os til at dyrke deres guder; lad dem overbevise os om, at der er mange væsener, hvis guddommelighed og forsyn styrer alle ting; lad dem vise, hvorledes deres hellige ritualers og guders oprindelse og begyndelse blev overleveret til dødelige; lad dem forklare, hvad der er deres ophav og princip; lad dem fremføre, hvilken belønning, der er for tilbedelse af guderne og hvilken straf, der venter ved forsømmelse heraf; hvorfor de ønsker at blive tilbedt af mennesker; hvad menneskers fromhed bibringer dem, hvis de er salige; og lad dem bekræfte alle disse ting, ikke gennem deres egne påstande (for et dødeligt menneskes autoritet er uden vægt), men ved guddommelige vidnesbyrd, som vi gør. Der er ingen anledning til vold eller skadeforvoldelse, for religion kan ikke påtvinges med magt; sagen skal bæres af ord snarere end ved slag, således at viljen kan blive påvirket. Lad dem drage deres intellektets våben af skeden. Hvis deres trossystem er sandt, lad det blive forfægtet. Vi er parate til at lytte, hvis de belærer. Så længe de er tavse, regner vi dem bestemt ikke for noget, da vi ikke giver efter for dem, selv i deres vrede. Lad dem efterligne os ved frit at fremlægge hele sagen, for vi forleder ikke, som de siger. Men vi belærer, vi beviser og vi viser. Og således er der ingen, der bliver tilbageholdt af os imod egen vilje, thi den, der mangler tro og hengivenhed, er unyttig for Gud. Og alligevel er der ingen, der forlader os, da sandheden selv holder dem tilbage. Lad dem belære på samme måde, hvis de har tillid til

---

¹ Flamenpræster (*flamines*), augurer (*augures*) og offerkongen (*rex sacrorum*) er titler på præsteembeder, ritualkyndige og varselstydere inden for den gamle romerske religion.

sandheden; lad dem tale, lad dem formulere sig. Lad dem turde, siger jeg, diskutere med os om emner af denne art; og så vil deres fejl og dårskab blive latterliggjort af de gamle kvinder, som de foragter, og af vores drenge. [...]

Derfor vil de muligvis alene af dette erkende, hvor stor en forskel der er på sandhed og løgn; for selv de er – med al deres veltalende – ude af stand til at overbevise, mens de ulærte og de uuddannede er i stand dertil, fordi selve sagen og sandheden taler.

Hvorfor raser de da således, at de øger deres dårskab, mens de ønsker at mindske den? Tortur og fromhed er meget forskellige ting. Og ej heller er det muligt for sandheden at forenes med vold eller retfærdighed med grusomhed. Men med god grund, nemlig for ikke at blive hånet af vores folk og opgivet af deres egne, vover de ikke at belære nogen om noget omhandlende guddommelige ting. [...]

Åh, med hvilken ærlig tilbøjelighed farer disse elendige mænd vild! For de er opmærksomme på, at der ikke findes noget mere fremragende blandt mennesker end religion, og at dette burde forsvares af hele vor magt. Men da de bliver bedraget med hensyn til selve religionen, så bliver de det også med hensyn til formen af deres forsvar. For religion skal forsvares, ikke ved at slå ihjel, men ved at dø; ikke ved grusomhed, men ved udholdenhed; ikke ved at pådrage sig skyld, men ved at være i god tro. Thi de førstnævnte tilhører onderne, men de sidstnævnte goderne; og det er nødvendigt med hensyn til det, der er godt, at det får plads i religionen, og ikke det, der er ondt. For hvis man ønsker at forsvare religion ved blodsudgydelse, ved tortur og pådragelse af skyld, vil den ikke længere blive forsvaret, men blive forurennet og vanhelliget. For intet er i så høj grad et spørgsmål om fri vilje som religion. Hvis tilbederens sind i den forbindelse føler ulyst hertil, forsvinder religionen straks og ophører med at eksistere. Den rigtige fremgangsmåde er derfor, at man forsvare religionen ved tålmodig udholdenhed eller ved døden. Herved bliver bevarelsen af troen både glædelig for Gud selv og den skænker myndighed til religionen. [...]

Derfor kræver tilbedelsen af Gud, da den tilhører den himmelske krigsførelse, den største hengivenhed og troskab. For hvordan skulle Gud enten elske tilbederen, hvis Han ikke selv er elsket af ham, eller skænke den bønfoldende, hvad han end måtte bede om, hvis han træder frem og fremfører sin bøn uden oprigtighed eller ærbødighed? Men disse mænd tilbyder intet fra deres eget indre, når de kommer for at ofre, intet af deres eget – intet oprigtigt sind, ingen ærbødighed eller frygt. [...]

Jeg ønsker derfor at spørge dem om, hvem de især tror, de gør en tjeneste ved at tvinge dem til at ofre mod deres vilje?² Er det dem, de tvinger? Men det er jo ikke en venlighed, der udøves mod én, der nægter det. Vi må forhøre os om deres formål, selv imod deres vilje, eftersom de ikke ved, hvad der er godt. Så hvorfor chikanerer, torturerer og svækker de dem så grusomt, hvis de ønsker deres sikkerhed? Eller siden hvornår er fromheden blevet så ufrom, at de på denne elendige måde enten ødelægger eller nedbryder dem, hvis velfærd de ønsker at fremme? Eller gør de guderne en tjeneste? Men det er ikke et offer, når det afpresses fra en person mod dennes vilje. For medmindre det tilbydes spontant og fra sjælen, er det en forbandelse. Det vil sige, når mennesker ofrer, fordi de er tvunget dertil ved lov, påførelse af skade, fængsel eller ved tortur. Hvis det er guder, der tilbydes på denne måde, burde de alene af denne grund ikke

---

² Der hentydes her til de romerske myndigheders forsøg på under kristenforfølgelserne at tvinge kristne til at ofre til de gamle hedenske guder og dermed opgive deres tro.

tilbedes, fordi de ønsker at blive tilbedt på denne måde. De har uden tvivl gjort sig værdige til menneskehedens afsky, da det er libationsofre³ bestående af tårer, skrig og blod, der strømmer fra alle lemmer, der skænkes til dem.

5 Men vi derimod kræver ikke, at nogen tvinges, hvad enten han er villig eller uvillig til at tilbede vores Gud, der er alle menneskers Gud. Vi bliver heller ikke vrede over, at nogen ikke tilbeder Ham. For vi stoler på Himlens Majestæt, som har magt til at hævne foragt, der vises mod Ham, ligesom Han også har magt til at hævne de ulykker og skader, der påføres Hans tjenere. Og derfor, når vi påføres så ugudelige lidelser, modsætter vi os ikke engang med ord, men vi overlader hævn til Gud og handler ikke som dem, der vil give det udseende af, at de er deres guders forsvarere, og som uden tilbageholdenhed raser mod dem, der ikke tilbeder dem. Heraf 10 kan det ses, at det ikke er godt at tilbede deres guder, da mennesker burde være blevet bevæget hertil med det gode og ikke med det onde. [...]

15 [*Epitome institutionum divinarum:*]

[...] Hvem vil lytte, når folk med et rasende og uhyrligt sind tror, at deres autoritet formindskes, hvis der findes nogen som helst frihed inden for menneskers anliggender? Men det er i religionen alene, at friheden har bygget sin bolig. For det er en sag, der frem nogen anden drejer sig 20 om frivillighed. En tvungen nødvendighed med hensyn til at tilbede det, man ikke ønsker at tilbede, kan ej heller pålægges nogen. Nogle vil måske lade som om, men de vil ikke kunne ønske det. Kort sagt, nogle har grundet frygt for pinsler eller fordi de er blevet overvundet af tortur gået med til afskyelige ofringer, men de gør aldrig det frivilligt, som de gjorde af nødvendighed. Og når de igen får muligheden, og friheden genoprettes, tyr de atter til Gud og appellerer 25 til Ham med bønner og tårer, idet de ikke angrer et ønske, de ikke nærede, men den nødvendighed, der blev dem påtvunget. Og tilgivelse nægtes ikke dem, der gør bod. Hvad opnår da den, der besudler kroppen, når han ikke kan ændre viljen?

Men i det hele taget jubler folk af ringe forstand på uforskammet måde og med utrolig beredvillighed, hvis de har fået et åndeligt menneske til at ofre foran deres guder, og glæder sig som 30 om, de har sendt en fjende under åget. Men hvis nogen, der hverken er skræmt af trusler eller af tortur, skulle vælge at foretrække sin tro frem for sit liv, så anvender grusomheden al sin opfindsomhed mod ham, planlægger frygtelige og utålelige ting. Og fordi de ved, at døden for Guds sag er herlig, og at dette er en sejr for os, hvis vi, idet vi har overvundet torturerne, ofrer vores liv for troens og religionens skyld, bestræber de sig også på at overvinde os. De slår os 35 ikke ihjel, men de udsøger sig nye og uhørte torturformer, for at kødets svaghed skal give efter for smerter, og hvis det ikke giver efter, udsætter de yderligere straf og anvender omhyggelig pleje af sårene, for at en gentagelse af torturen kan forårsage mere smerte, mens arene endnu er friske. Og mens de praktiserer denne tortur over for de uskyldige, betragter de åbenbart sig selv som fromme, retfærdige og religiøse (for de fryder sig over sådanne ofre til deres guder), 40 men de betegner de andre som ugudelige og desperate. Hvilken form for perversitet er dette, at

---

³ *Libationsoffer*: offer, der består af en væske (ofte vin), der hældes f.eks. på jorden, over et alter eller en anden genstand.

den, der straffes, selv om han er uskyldig, skal kaldes desperat og ugudelig, mens torturbøddlen på den anden side skal kaldes retfærdig og from! [...]

- 5 *Institutiones Divinae* 5.20f.: Oversættelse af J. Rosenløv efter W. Fletcher i A. Roberts o.a. (red.): *From Ante-Nicene Fathers*, vol. 7. Buffalo, NY (1886). *Epitome institutionum divinarum* 54: Oversættelse af J. Rosenløv efter W. Fletcher *ibid.*